

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**CASES OF PATRICIDE AND (SELF-)FATHERING IN
SELECTED NOVELS OF THE AMERICAN SOUTH**

Asztalos Márta

Témavezető: Tóthné Dr. Espák Gabriella



DEBRECENI EGYETEM

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2014.

I. AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSE ÉS A KUTATÁS LEÍRÁSA

Az értekezés az apa-fiú kapcsolatokat, az apaság, árvaság problematikáját vizsgálja négy kiválasztott déli regényben: Mark Twain *Huckleberry Finn kalandjai* (1885), William Faulkner *Fiam, Absolon!* (1936), Robert Penn Warren *A király összes embere* (1946) és Flannery O'Connor *The Violent Bear It Away* (1960) című regényében.

Ezen regények a 19. és 20. század legbefolyásosabbnak tartott déli regényei, melyek mindegyikének középpontjában hatalmi játékokban egymásnak feszülő apák, pótapák és fiúk állnak. A főszereplők mind szabadulni akarnak az atyai örökségtől, ki akarnak törni a múlt és az ősök árnyékából. Marthe Robert terminológiájával élve, "Fattyú"-ként jellemezhetők, hiszen céljuk elérése érdekében számos valódi és szimbolikus apagyilkosságra tesznek kísérletet a szöveg különböző szintjein.

Választásom azért esett négy déli regényre, mert véleményem szerint az amerikai dél regényeinek kulcskérdése, központi fantáziája az apaság és az apa, aki a múlt szimbolikus megtestesüléseként jelenik meg. Így az apa leküzdése a múlt leküzdésének egyik módjává válik. Richard H. King irodalomkritikus szerint a 20. századi déli irodalmi reneszánsz írói és értelmiségi alakjai igyekeztek meghatározni kapcsolatukat a régió "atyáival" (13) és ennek következtében az ikonikus fiak és erős apák a modern déli irodalom domináns alakjai voltak (16). King gyakorlatával ellentétben az írók szándékai és igyekezetei nem képezik vizsgálódásaim tárgyát, azonban a főhősök erőfeszítéseinek vizsgálata ugyanehhez a megállapításhoz vezetett: ezen regények hősei igyekeznek értelmezni, pontosabban újraértelmezni kapcsolatukat az apával/apákkal, igyekeznek felülírni a hagyományos déli patriarchális mintát. Véleményem szerint ezen regények főszereplői mind szándékosan árvák, akik élvezik az árvaságot és nem tűnnek semmiféle

külső atyáskodást. Mi több, számos, a szöveg tematikus, strukturális, szövegi és figuratív szintjein végbemenő, apagyilkossággal biztosítják apátlan mivoltukat. Disszertációmban ezen árva hősök az atyai minta átírására, az apa legyőzésére, és az atyai hatalom alól való kiszabadulásra tett kísérleteit vizsgálom: azt, hogy milyen formát öltenek, hogy sikerre vihetők-e és hogy pontosan mit is jelent a sikerük vagy bukásuk.

II. AZ ÉRTEKEZÉS ELMÉLETI KERETE ÉS MÓDSZEREI

Az apaságot és az apa-fiú ütközéseket nem csak a cselekmény szintjén vizsgálom, hanem a narratíva strukturális szintjén is, mivel véleményem szerint az apa jelenléte nem csak a szöveg tematikus szintjén kimutatható, hanem annak strukturális szintjén is. Ezen kijelentésemmel Robert Caserio, Peter Brooks, Patricia Tobin, Janet Beizer és Robert Con Davis nyomdokain haladok, akik a nyugati narratívák és "az apa" alakjának lehetséges kapcsolatait vizsgálták.

Marthe Robert regényelmélete központi jelentőségű a disszertáció érvelése szempontjából. Robert a regény mint műfaj gyökereit Sigmund Freud gyermekkori családi románcában ismeri föl. Freud a családi románc két stádiumát különíti el, melyeket Robert "Lelenc" és "Fattyú" nevekkel illet. A disszertáció érvelése szempontjából a második, "Fattyú" szakasz bír nagyobb jelentőséggel. Freud szerint a gyermek, hogy túltegye magát a szüleit illető első csalódáson, egy csodálatos mesét sző. A "Lelenc" szakaszban azt feltételezi, hogy a szülei nem az igazi szülei, hanem idegenek, akik megtalálták és befogadták őt és képzeletben lecseréli őket magasabb társadalmi ranggal rendelkezőkre. A románc második szakaszában a "Fattyú" arra törekszik, hogy anyját megtartsa az oldalán, és megszabaduljon az apától, lecserélve őt egy távol lévő,

képzeletbeli, nemes apára. Mivel a tudattalanban minden távollét gyilkosság (27), nem túl nehéz észrevenni az ödipális témát a történet háttérében. A “Fattyú újra és újra apagyilkosságokra adja a fejét, hogy átvegye az apa helyét, utánozza, vagy túlszárnyalja őt azáltal, hogy a saját útját járja” (30). Nem csak az anyától fosztja meg az apát, hanem fallikus erejétől is, hiszen képzeletben átírja saját fogantatásának történetét és a családi genealógiát is. Véleményem szerint, ezen déli regények hősei Marthe Robert “Fattyújának” a nyomdokain haladnak, hiszen mindent megtesznek azért, hogy átvegyék az apa helyét és felülírják a családi genealógiát.

A dolgozat fő elméleti keretét a freudi és lacani pszichoanalízis biztosítja. Azért választottam ezt a keretet, mert mind a freudi, mind a lacani pszichoanalízis döntő fontosságú az apa-gyermek viszony elméletében és az apának a gyermek pszichés fejlődésében játszott szerepének vizsgálatában. Érvelésemben a saját terminológiákat is bevezetek és használok, többek között az apaság (fathering) és a szabadság fogalmait.

III. A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

Megállapítottam, hogy a vizsgált déli regények bővelkednek olyan fiú és apa alakokban, akik hatalomra törnek. A főszereplők mindegyike kísérletet tesz arra, hogy kiírja magát az ősi apai narratívákból, amelyek veszélyeztetik a szabadságát vagy arra, hogy felülírja az apai narratívát és ezzel átvegye az apa helyét. Ennek során apagyilkosságok sorát követik el a szövegek tematikus, szerkezeti, szövegi vagy figuratív szintjein. Azonban a négy fejezetből háromban nincs egyöntetű megoldás az apaság problémájára. Mi több, a különböző megoldások első látásra szinte összeférhetetlennek tűnnek. Úgy is

fogalmazhatnánk, hogy ezen szövegek a jelentés Barthes által leírt lecsökkenthetetlen pluralitását (159) illusztrálják.

Az "Olvasás, írás, és apaság Mark Twain Huckleberry Finn kalandjai című regényében" című fejezetben Mark Twain művét, a beleértett szerző atyai felhívásával szembemenve, a cselekmény (plot) és cselszövés (plotting) fogalmak mentén olvastam, és azt találtam, hogy a két fogalom elválaszthatatlannak tűnik: a regény cselekménye a különböző, a cselekmény fölötti uralom megszerzésére irányuló cselszövések köré szerveződik. A különböző apafigurák és az atyai rend képviselői mind megpróbálják átvenni a hatalmat nem csak Huck, hanem a cselekmény fölött is. Mi több, a hatalom megszerzéséért folytatott küzdelemben nem riadnak vissza különböző megtévesztések alkalmazásától. A cselszövő apák mind bensőséges kapcsolatban vannak a chi retorikai alakzatával, hiszen így vagy úgy mindegyikükben van egy "csavar": Pap, aki jelként viseli magán a chi-t, inkább az atyai rendetlenség, mint rend képviselője; Tom Sawyer rendbontást tett, ugyanakkor kínosan ügyel arra, hogy az atyai rend érintetlen maradjon; Widow Douglas, Miss Watson és Aunt Sally ahelyett, hogy anyáskodna inkább apáskodik; Jim gondoskodása pedig inkább anyai jellegű, mint apai. Hűen "a megtévesztés, a jelentés . . . 'elcsavarodásának'" a trópusához (Kalmár, Szöveg 150), mindegyikük él a megtévesztés, a jelentés-torzítás adódó lehetőségével: nem csak a barátságukról, hanem az atyai viselkedésükről is kiderül, hogy csupán megtévesztő eszköz a cselekmény fölötti uralom megszerzése érdekében. Tehát a regényben az apák és fiúk harca a jelentésért és a történetért folyik. A hatalom a cselekmény fölötti hatalmat jelöli, míg a szabadság a mások által szőtt cselekményből-cselszövésből (plot) való szabadulást.

A "Családi románc William Faulkner *Fiam, Absolon!* című regényében" című fejezetben az igazságért folytatott kutatás a narratív önnemzéssért (self-fathering) folytatott harccá válik, melynek eszköze az igazság megteremtése. A regényben a narráció és a történetmesélés családi sors és örökség, ami a nagyapáról (Compson tábornok) az apára (Mr. Compson), az apáról pedig a fiúra (Quentin) száll, erősítve ezzel az apai ágot. A történet rituális szálként működik, ami a fiút az apához és azon keresztül a nagyapához köti. Ily módon erősíti az atyai hatalmat: a fiúk alávetettjei mind az apák történeteinek, mind a történetmondás kényszerének, azonban, narrátorként átírhatják és re/dekonstruálhatják az öröklött, atyai elbeszélést és azon keresztül az atyai hatalmat magát.

Olvasatomban az apák és fiúk elbeszéléseit vizsgáltam. Mr. Compson narratíváját vizsgálva azt találtam, hogy elbeszélő technikájának legfontosabb elemei a körkörös narráció, valamint a szerelemnek és a végzetnek tulajdonított kiemelkedő szerep. Elbeszélését gyakran spirálisan építi föl, vagyis a történetet a tragikus végkifejlettel nyitja és ezt követően meséli el az oda vezető előzményt. Ennek köszönhetően elbeszélését a sorsszerűség jellemzi. A végzetet és a szerelmet valójában eszközként használja, hogy a történetében tátongó hermeneutikai lyukakat elfedje.

Quentin és Shreve a családi románc történeti sémáját használják fel a Sutpen család történetének elbeszéléséhez. Családi románcuk azonban a cselekmény szintjén mind kudarcba fulladnak és tragédiába torkollnak. Ez azonban nem feltétlenül jelentené Quentin családi románcának és narratív önnemzésének a kudarcát, ha az általa elmondott történet narratívaként valóban működne és koherens egységet képezne. Ezen elvárásoknak mégsem tesz eleget: a cselekmény a záró palindróma körkörös szakadékába

zuhan, tönkretéve ezzel a történet fölötti hatalomért és a narratív önnemzésért folytatott harc sikerét.

A "Fathering és Self-Fathering Robert Penn Warren A király összes embere című regényében" című fejezetben az apa által hátrahagyott hiány betöltésére és az atyai pozíció betöltésére tett kísérleteket vizsgáltam. A fejezet első felében az atyai hiánynak a cselekményre gyakorolt hatásait elemeztem. Azt találtam, hogy az atyai hiány az atyai funkció a történet több szintjén megjelenő válságához vezet, például a potenciális apafigurák elburjánzásához és végtelen cserélődéséhez. A pszichoanalízis szemszögéből megvizsgáltam azt is, hogy az atyai hiány és az atyai rend működésének válsága milyen hatással van a fiú (Jack Burden) történetére. Az atya malfunkciója következtében Jack lelki fejlődése megreked, az Ödipusz-komplexuson nem tud túllépni. Ez a megrekedés különböző tünetek formájában jelenik meg: embrió fantázia, a Nagy Alvás periódusai, különböző ideológiákba és a történelembe való menekülés. A fejezet második felében az atyai hiány és funkció betöltésére tett két kísérletet vizsgáltam a pszichoanalízis szemszögéből. Azt találtam, hogy a pszichoanalízis szemszögéből a regény Jack sikeres Ödipalizációjának és a szimbolikus rendbe való belépésének történeteként is olvasható.

Azonban, a történet és az apaság regénybeli problematikájának narratológiai vizsgálata egy másik lehetséges értelmezést tár fel: a regény úgy is értelmezhető, mint Jack atyai hatalomra törésre és önnemzésre tett kísérlete. Mi több, az elbeszélés egyaránt értelmezhető eme hatalomra törésre tett kísérlet történeteként, illetve sikerének igazolásaként is. Azonban, az atyai rend sikeres felforgatásának tünetei kísértetiesen emlékeztetnek a rend szabályos működésére, relativizálva ezzel az akció sikerét.

Flannery O'Connor *The Violent Bear It Away* című regénye ugyancsak a quest narratíva mintázatát követi és bizonyos szempontból a struktúrája nagyon hasonló Penn Warren regényének struktúrájához. A történet minkét esetben atyai hiánnyal indul, amely betöltésre vár. Mindkét regény esetében a kezdeti két apajelölthöz egy harmadik társul: a főhős maga ugyancsak harcba száll az atyai pozícióért. A fejezet első felében, a két önjelölt apa questjét (Mason Tarwater, Rayber) vizsgáltam, melyek közül, az öreg Mason Tarwater kerül ki győztesen és gyakorol meghatározó hatást unokája sorsára. Azzal hogy megkereszteli a gyermeket, nemcsak atyaként ad új életet neki, hanem a próféták sorsának örökösévé is teszi. Azzal, hogy prófétának nevezi a fiút, az öreg egy quest történetbe írja bele. Mielőtt meghal, két feladatot hagy rá: hogy eltemesse őt és hogy megkeresztelje Bishopot. Tarwater megpróbálja átvenni az uralmat az élete és a jövője fölött, megpróbálja semmissé tenni az öreg Mason atyai mesternarratíváját az által, hogy az öreg végakarata ellen cselekszik: az ellenkezőjét teszi annak, amit az öreg meghagyott neki. Azonban az ellen-tett segítségével megkísérelt én-definíció és önnemzés kudarcba fullad és Tarwater minden ellenkező erőfeszítése ellenére végül beteljesíti az atyai próféciaát.

A regények főszereplői mind önszántukból választják az árvaságot és nem tűnnek semmilyen kívülről jövő atyáskodást. Mi több, apátlan mivoltukat számos apagyilkossággal biztosítják, amelyeket a narratívák különböző szintjein követnek el. Annak ellenére, hogy egyetlen direkt apagyilkosság következik be a cselekmény szintjén (Henry végez Charles Bon-nal a Fiam, Absolon!-ban), számos indirekt példa is akad a négy regényben: Jack inspirációval szolgál mind a Judge öngyilkosságához mind Willy meggyilkolásához; Huck Finn ugyancsak áttételesen felelős pap haláláért, hiszen

valószínűleg a Huck-ért felajánlott váltságdíj miatt ölték meg. Mindemellett, az apagyilkosság ölthet szimbolikus vagy figuratív formát is: Huck szimbolikus öngyilkossága értelmezhető szimbolikus apagyilkosságként is, hiszen a disznó visszatérő metaforája az apjának. Az, hogy Tarwater megfosztja a nagyapját a feltámadástól azzal, hogy nem temeti el tisztességesen ugyancsak értelmezhető figuratív apagyilkosságként. Mi több, mivel Bishop az öreg metaforikus helyettesítője és metonimikusan pedig Rayberhez kapcsolódik, vízbefojtása ugyancsak értelmezhető metaforikus és metonimikus apagyilkosságként is. Az apáról alkotott kép lerombolása (Adam és Ann Stanton fejében) ugyancsak tekinthető figuratív apagyilkosságnak.

Amikor a fiú nem csak a történet főhőse, hanem az elbeszélője is, ő szövi az összes apagyilkosságot a történetbe, más szóval, ő követi el őket a szöveg szintjén. Mi az elbeszélő fiakra jellemző az a tendencia, hogy az elbeszélést az atya halálával kezdik, mintha az előfeltétele lenne a fiú történetmondásának: Jack a *Király összes embere* első pár oldalán lemészárol minden apafigurát, Quentin és Shreve ugyancsak azzal kezdi a Sutpen család történetét, hogy először kasztrálja, majd megöli Sutpent a *Fiam, Absolon!*-ban. Sutpen halála előtti ábrázolása nem az egyetlen példa a regényekben az atya általi kasztrálására, hogy egy impotens, nyomorult, tehetetlen emberként jelenítik meg. A további példák között szerepel Ellis Burden Jack általi bemutatása vagy Rayber Tarwatertől ismert portréja.

Az atyai meta-narratíva semmissé tétele és átírása is egy gyakran megjelenő formája a szövegi apagyilkosságnak és az atyai pozíció átvételének. Maga az atyai meta-narratíva és annak átírása különböző formákat ölt az egyes regényekben. A *Fiam, Absolon!* című regényben, az atyai meta-narratíva Mr. Compson elbeszélése a Sutpen

család történetéről. Áthúzása és átírása egy olyan történet létrehozása lenne, amely jobban képes számot adni a történelmi tényekkel, mint az ő általa mesélt történet. *A király összes embere* esetében az átírásra ítélt atyai történet egy makulátlan, dicső atyai múltként jelenik meg, mint Irwin bíró és Stanton kormányzó történetei. Átírása egy apró, régen elfeledett részlet (egyetlen becsstelen tettük) hozzáadását jelenti, ami lerombolja a róluk, mint igaz emberekről és apákról alkotott képet. Míg az előbb említett regényekben az atyai narratíva a múlthoz kötődik, addig a *Huckleberry Finn kalandjai*-ban és O'Connor regényében a jövőről szól, a fiú jövőjéről. Mason Tarwater atyai narratívája a végrendelete és a fiú jövőjéről szóló próféciaja. Tarwater megpróbál szembeszállni ezekkel úgy, hogy az ellenkezőjét teszi ezzel bizonyosodva meg arról, hogy az öreg szavai nem válnak valóra. Pap, Widow Douglas és Miss Watson atyai narratívái ugyancsak Huck jövőjét hivatottak befolyásolni. Az atyai narratíva átírásával és az atyáról alkotott kép lerombolásával a főhős nem csak apagyilkosság követ el, hanem ezzel beleírja önmagát is az atyai pozícióba, vagyis önnemzést (self-fathering) követ el.

A névadás/átnevezés az átírás egy különleges formája, amely gyakran önnemzésként működik vagy tulajdonviszony fitogtatására szolgál (az öreg elnevezi Tarwatert és később Rayber is, Huck számos alkalommal átnevezi magát). Jack Burden ugyancsak átnevezi *A király összes embere* apafiguráit, parodizálva ezzel őket. Jack ezen gesztusa bemutatja, hogy hogyan lehet egy apagyilkosság egyszerre önnemzés is.

Utoljára, de nem utolsó sorban, a paródia/írónia számos formája irányul apafigurák ellen a négy regényben. A Huckot késsel üldöző részeg apa a kasztráló Ödipális apa groteszk paródiája. Az összpontosításra és odafigyelésre való képtelenségével Rayber nem más, mint egy tudós paródiája. Meg van győződve róla,

hogy érti Tarwater minden rezzenését és különlegesen képes odafigyelni és ezáltal tökéletes apjává tud válni, de csupán egy apa-paródia válhat belőle. Az apák átnevezése ugyancsak *A király összes embere*-ben ugyancsak parodisztikus átírás. Ugyanakkor a paródia, Linda Hutcheon szavaival élve “kétélű fegyver” potenciális hatalma van arra, hogy eltemesse a holtakat és új életet adjon nekik (101).

Arra a végkövetkeztetésre jutottam, hogy az értekezésben vizsgált négy regény bővelkedik a direkt és indirekt, a cselekményi vagy szövegi apagyilkosságokban megerősítve ezzel, hogy ezen regények árva hősei újra és újra apagyilkosságokra adják a fejüket, hogy átvegyék az apák helyét. Azonban nemcsak az apagyilkosság és az önnemzés tűnik egymástól elválaszthatatlan gesztusnak szinte mindegyik esetben, mitha egy érme két oldala lenne, hanem egybeesik a “halott” (apa) új életre keltésével, biztosítva ezzel azt, hogy mindig is lesz legyőzendő apa és ok a történetmondásra.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Tanulmány:

1. "Instances of Patricide and Fathering in Flannery O'Connor's *The Violent Bear It Away*." *Trends in American Culture in the Post-1960s Period: Proceedings of the 9th Biennial Conference of the Hungarian Association of American Studies*. Eger: Líceum, 2013. 73-83.
2. "Family Romances in William Faulkner's *Absalom, Absalom!*" *The Anachronist* 17 (2012): 181-206.
3. "Barthelme's Twisted Fathering." *The Anachronist* 12 (2006): 198-219.
4. "Mágikus árvaság." *Alföld* 4 (2005): 62-78.

Recenzió:

1. "Real and Imaginary Fathers." *Real and Imaginary Fathers: Development, Transference, and Healing*, szerk. Salman Akhtar and Henri Parens. *HJEAS* 14.1 (2008): 179-81.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYKÖRÉN KÍVÜL MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Fordítás:

1. Martha C. Nussbaum. "A szerelem és az egyén: romantikus összeillés és platóni törekvések". Ford. Asztalos Márta. *Vulgo* 4 (2005): 28-52.
2. Slavoj Zizek. "A fantázia hét fátyla". Ford. Asztalos Márta. *Vulgo* 2 (2004): 103-33.

Recenzió:

1. "Equus." *Equus*. rend. Árkosi Árpád, Csokonai Színház, Debrecen, *Debreceni Disputa* 5 (2005): 55-58.
2. "Egy túlrendezett mese." *A kis herceg*, rend. Quintus Konrád. Csokonai Színház, Debrecen, *Debreceni Disputa* 1 (2005): 51-53.
3. "Ősz az Alföldnél." *Alföld* 10, 11 (2003) *Debreceni Disputa* 1 (2004): 49-50.
4. "Találkozások a színházban." *Előhívás*, rend. Bessenyei Zoltán. KonzervArtaudrium, Debrecen, *Debreceni Disputa* 11-12 (2004): 99-101.